

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2015 • Sayı: 44

Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

İÇİNDEKİLER

Takdim	3
Önsöz.....	5
Kudüs'te Bir Vakıf Mahalle: Sekiz Yüz Yıllık Meğâribe Mahallesi ve Serencamı A Waqf Quarter in Jerusalem: The Magarebeh Quarter of Eight Hundred Years And Its Adventure Hasan Hüseyin Güneş	9
Selçuklu-Danışmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun Raziye Devlet Hatun and Kadınhanı Town in The Context of The Relationship Between Seljuks and Danishmends Mehmet Ali Hacıgökmen	37
Turgutoğulları'ndan Sultan Hatun'un Vakfı The Waqf of Sultan Hatun of Turgutoğulları Hamit Şafakçı	49
Şiran Vakıfları Waqfs of Şiran Naim Ürkmez	73
Türkiye Selçuklularından Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi Küçük Karatay (Kemaliye) Madrasah of XIXth Century; A Small Inheritance From Seljuks of Turkey to Ottomans Zehra Odabaşı	95
Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Vakıf Taşınmazlarının Mekânsal Dönüşüm Süreçleri: Ankara Örneği Spatial Transformation Processes of Immovable Pious Foundation Properties From the Early Republic to Today: Ankara Case Zafer Aksoy-Çiğdem Varol	105
Mehmet Âkif Kültür Evi Mehmet Âkif Ersoy Cultural House Mehmet Kurtoğlu	131
Kitâbiyât	149
Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Kuds-i Şerîf	145
Hüseyin Çınar	
Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu.....	150
Murat Şener	
Tuhfe-i Hattâtîn.....	153
Yusuf Turan Günaydın	
Vakıflar Dergisi Yayın İlkeleri The Foundations Journal Publication Principles	157

Türkiye Selçukluları'ndan Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi*

Zehra Odabaşı**

Öz

İslâm toplumlarının sosyal tarihlerini isabetli ve doğru bir şekilde ortaya koymada vakıfların tarihî ve sosyolojik açıdan incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Türkiye Selçukluları ve Beylikler döneminde Anadolu kentlerinde vakıf olarak inşa edilen cami, medrese, türbe ve zaviyelerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle günümüzde ayakta kalan anıtsal nitelikli binaların dışında, harap olan ya da anıtsal nitelik taşımayan yapıları tespit etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, arşiv kaynakları sayesinde Selçuklu dönemine ait vakıf eserlerin Osmanlı devrindeki durumunu ortaya koymak mümkün olmaktadır. Osmanlı Klâsik Dönemi sancakları üzerinde arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan çalışmalar ve Evkaf kayıtları sayesinde yukarıda adı geçen kurumların çoğunun, hatta bugün yapısı mevcut olmayanların kaydına ulaşılabilmektedir. Nitekim Osmanlı arşiv kayıtlarına geçen kurumlardan bir kısmının Türkiye Selçukluları döneminden intikal eden ve Osmanlı döneminde de varlığını devam ettiren kurumlar olduğu bilinmektedir. Konya'da bulunan Kemaleddin Rumtaş'ın vâkıf olduğu Küçük Karatay Medresesi de bu kategori içerisinde yer almaktadır. Bu çalışmada, Küçük Karatay Medresesi'nin Türkiye Selçuklu dönemindeki durumu ile XIX. yüzyıla ait arşiv vesikaları doğrultusunda Osmanlı devrindeki vaziyeti mukayese edilecektir. Böylece külliye vakfının tarihî süreç içerisindeki sosyoekonomik ve kültürel yapısı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kemaleddin Rumtaş, Türkiye Selçukluları, Konya, vakıf, medrese.

Küçük Karatay (Kemaliye) Madrasah of XIXth Century; A Small Inheritance From Seljuks of Turkey to Ottomans

Abstract

Historical and sociological examination of waqfs in revealing social histories of Islamic Society incisively and properly has a great importance. The number of mosque, Madrasah, tomb and zawiya built as a waqf in Anatolian cities during the period of Seljuks in Turkey and principalities is not known exactly. Therefore, it is not possible to identify historical buildings that are ruined or without any monumental quality, excepting those surviving with a monumental quality to the present time. However, with the archival sources, it is possible to reveal the situation of waqf works of Seljuks during the period of Ottomans. With the studies based on archival documents about the sanjaks of the Classical Era of Ottoman and records of waqfs, the records of the most of the above-mentioned institutions, as well as those having no building today, could be accessed. Thus, it is known that some of the institutions recorded in Ottoman archives are those inherited from the period of Seljuks in Turkey and survived during the period of Ottomans. The Küçük Karatay Madrasah established by Kemaleddin Rumtaş in Konya is included in this category. In this study, the situation of Küçük Karatay Madrasah during the period of Seljuks in Turkey will be compared to that of the period of Ottomans based on archival documents of XIX century. Thus, socioeconomic and cultural structure of this social complex waqf will be discussed.

Keywords: Kemaleddin Rumtaş, Seljuks of Turkey , Konya, waqf, madrasah.

* Bu çalışma 22-23 Mayıs 2014 tarihinde Kastamonu Üniversitesi tarafından düzenlenen "Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlı'ya Selçuklu" sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ze.odabasi@hotmail.com.

Giriş

Orta Asya'dan gelerek Anadolu'ya yerleşen ve burada önemli bir imar faaliyetinin başlamasına neden olan Selçuklu Türkleri, belirli sosyoekonomik ihtiyaçların giderilmesi konusunda vakıf kurumundan yararlanmışlardır. Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Konya başta olmak üzere Kayseri, Sivas ve Alanya gibi birçok şehrin kale ile yeni bir koruma düzenine kavuşturulması tamamlanmış (Baykara 2004: 205), varlıklı Selçuklu devlet adamları yeni iktisadi düzenin ihtiyaç duyduğu yapılar ve tesislerin yapımına yönelmişlerdir. 1240 yılında Selçuklu Türkiye'sine gelen Simon de Saint Quentin, ülkedeki şehir ve kırsal ekonomideki gelişmenin, bolluğun ve refahın en önemli tanıklarından biri olmuştur (Saint Quentin 2006: 49-50). Bununla birlikte, 1243 Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusunun yenilgisi ve ardından 1255 Sultanhanı Savaşı ile sonrasında 1258'de Hülâgu Han'ın (ö.1265) Anadolu'ya gelişinin siyasi sonuçları Konya'yı iktisadi bakımdan çok etkilememiştir. Buna karşılık Konya şehri çok çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olarak sosyal bakımdan bazı değişimler göstermiştir. Bu dönemde Anadolu'da Doğu'dan gelen ilim ve sanat adamları sayesinde Türk-İslâm medeniyeti yerleşmeye başlamış, burada kültürel bir canlanma yaşanmıştır (Turan 2006: 119).

Küçük Karatay Medresesi'nin bir vakıf eser olarak inşa edildiği bu dönemde Selçuklu dönemi Anadolu şehirlerindeki mahalleler vakıf eserlerinin adıyla anılmaya başlamıştır. Bunlar daha çok cami, mescit ve imaretlerdir. Dinî hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticarî yapılarla besleyen vakıf geleneği, tipik Türk-İslam şehir yapısının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır (Köseoğlu 1946: 3-7). Günümüzde, Konya'da varlıklarını koruyan ve vakıf olarak inşa edilmiş olan ticarî, sosyal ve dinî yapıların birçoğu Türkiye Selçuklu dönemine aittir. Nitekim XVI. yüzyılda Konya sınırları içerisinde yer alan 43 adet sosyal ve dinsel nitelikli yapının, 27 adedinin Selçuklu devrinde, 10 tanesinin Karamanoğulları dönemi, kalan 6 adedinin ise Osmanlı döneminde inşa edildiği görülmektedir (Ergenç 1973: 47-49).

Bu süreçte imar faaliyetlerine katılanlar arasında yalnızca büyük gelir kaynakları olan devlet görevlileri değil, ticaret sayesinde belirli bir refaha ulaşan insanlar da bulunmaktadır.

I. Küçük Karatay Medresesi'nin Vâkıfı

Türkiye Selçukluları devrinde yönetici sınıf içerisinde yer alan mühtediler sultanın onayıyla toplumda birçok kamu hizmetinin sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla çeşitli alanlarda vakıflar kurmuşlardır. Türkiye Selçuklu vakıf kurucularının %53.52'sini askerî sınıf mensupları oluşturmaktadır. Bu sınıf içerisinde yer alan ve daha önce köle olduğu, sonra hürriyetine kavuştuğu anlaşılan vakıf kurucularının ise %14.08'i ise askerî sınıfa mensuptur (Yüksel 2006: 309-325). Bunlar, temelde savaş tutsağı veya köle tüccarlarından satın alınarak beceri ve yetenekleri sayesinde devletin yönetim kademelerinde yükselmiş (Uzunçarşılı 1970: 78) ve bu şekilde hürriyetlerine kavuşmuşlar, edindikleri servetleri de daha sonra yeni katıldıkları toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına vakfetmişlerdir. Celâleddin Karatay ve kardeşleri Seyfeddin Karasungur ile Kemaleddin Rumtaş,¹ Turumtay bin Abdüsselâm² (Kayaoğlu 1978: 91-112), Hacib Ebülleys b. Sinbat b. Gürcü³ (VGMA, d. 58: 288-290), Şemseddin Altun-Aba, Mübarizeddin Er-Tokuş, Eseddüddin Ruzbe⁴ (Konyalı 2007: 574) ve Bedreddin Gühertaş gibi ileri gelen ümera bu konuda örnek gösterilebilecek şahsiyetlerin önde gelenleridir. Mühtedi devlet adamları, siyasi güçleri sayesinde temliknâme ile mülk edindikleri miri arazileri, sultandan gerekli vakıf kurma iznini kolayca alarak kamu yararına vakıflaştırmışlar ve itibar kazanmışlardır. Bu ne-

1 Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş'ın vakfiyeleri günümüze ulaşmamıştır.

2 Vâkıf tarafından Amasya'da Gök Medrese adı da verilen bir medrese yapılmıştır.

3 Vakfiye H. 610 / M. 1213 tarihlidir. Emir İsfahsalar Kutluğ Uluğ Yavaş Ebülleys Arslan b. Sinbat b. Gürcü tarafından kurulan vakıf Sivas'ta bulunmaktadır.

4 Lala Ruzbe Medresesi ile Hankâhın ve Horozlu Han'ın vâkıfidir. Medrese ile hankâh Osmanlı döneminden önce yıkıldığından Osmanlı arşiv kayıtlarında bu yapılara ait herhangi bir belge bulunmamaktadır. İ. Hakkı, medresenin gelirlerinin Fatih döneminde Seyfiye Medresesi'ne ilhak edildiğini belirtmektedir.

denle vakıf eserlerin birçoğu Selçuklu Sultanları başta olmak üzere yüksek dereceli bürokratlar tarafından yaptırılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Kemaleddin Rumtaş'ın hayatı hakkında Selçuklu dönemi kroniklerinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, vâkıfı olduğu Konya'daki mescit ve zaviye vakfiyesinde kendisinden "emir, büyük sipehsâlâr, âlim, adil ve ihsan edici, kemal-i dünya ve'd-din-i islâm ve Müslümanların izzeti, melik ve sultanların dayanağı Abdullah oğlu Kemaleddin" (Konyalı 2007: 574) olarak söz edilmesi Celâleddin Karatay'ın kardeşlerinin Selçuklu Devleti'nin hizmetinde, önemli bir mevki sahibi olduklarını göstermektedir. Ayrıca, 1253 tarihinde Konya Kadısı Mahmud bin Mahmud er-Razi tarafından tanzim ve tescil edilen Karatay Medresesi'nde adı "Emîr Kemâleddîn Rumtaş bin Abdullah rahmetullah..." şeklinde geçmektedir (VGMA, d. 608/1). Adının, kardeşi Seyfeddin Karasungur'dan önce yazılmış olması onun büyük olduğunu göstermektedir. En büyükleri ise Celâleddin Karatay'dır.

Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerinin bir kısmında medresenin adı "Kemâliye" (VGMA, 4635: 046.) olarak kaydedilmişken, bazılarında da "Karatay-ı sağîr" (BOA, EV.MKT.CHT, 0708. 60; EV.MH. 02196. 0245; VGMA, 4635: 046.vd.) adı yer almaktadır. Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi, Karatay Medresesi'nin bânisi Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından muhtemelen 1248 yılında yaptırılmıştır. Onun vâkıfı olduğu medrese tamamen yıkılmış ve vakfiyesi ile kitabesinin günümüze ulaşmamış olması nedeniyle medresenin kesin inşa ve vâkıfının ölüm tarihi hakkında net bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak Karatay Medresesi'ne ait vakfiye suretinde Karatay Medresesi tarif edilirken Kemaliye Medresesi'nden de söz edilmiştir. Burada "Payitaht Konya şehri içinde, kardeşi Emir Kemaleddin Rumtaş medresesi hizasındaki caddede şöhretine ve yalnızlığına mebni hududlar beyandan müstağni medrese..." ifadeleri yer almaktadır (Atçeken 1998: 230). Bu ifadeden hem medresenin Kemaleddin Rumtaş tarafından yapıldığı hem de Karatay Medresesi'nden önce inşa edilmiş bulunduğu anlaşılmaktadır.

II. Medreseye Vakfedilen Gayrimenkuller

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Anadolu'da birçok vakıf kurulmuş, bunlar vâkıfların vakfiyelerinde belirttikleri şartları devamlı olarak yerine getirmek üzere tayin edilen mütevelliler tarafından idare edilmiştir. Mütevelliler ise adı geçen şartlar gereğince tayin edilen nazırlar tarafından kontrol edilmişlerdir. Cami, medrese, zaviye ve türbe gibi vakıf kurumlarında meydana gelebilecek yolsuzluklara karşı kadılara sorumluluklar yüklenmiştir. Bunun için Konya baş kadısı bütün Selçuklu vakıflarına nezaret etmiştir⁵ (Cüveyni 1329: 18-19).

Kaide gereği, Kemaleddin Rumtaş da medrese vakfının teşekkülü sırasında, medresede eğitim ve öğretimin aksamaması, görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve medresenin bakım ve onarımı için gelir getirmesi amacıyla bağ, bahçe, tarla, arazi, köy ve ev gibi birçok gayrimenkulü buraya vakfetmiş; bunların gelirlerinin nereye, nasıl harcanacağı, kimlere, ne kadar ücret verileceği, bu kişilerin tayini ve hangi işlerde, ne sıfatlarla görevlendirileceği hususlarını belirli esaslara bağlamıştır. Ancak medrese vakfiyesinin günümüze ulaşmamış olması bu konularda eksiklik oluştursa da Osmanlı dönemi kayıtlarından konuya ilişkin bazı bilgiler edinmek mümkün olmaktadır. Çünkü vakfiyeye kaydedilmiş olan gayrimenkuller Osmanlı döneminde de neredeyse hiçbir değişikliğe uğramadan kayıtlara geçmiştir.

XVI. yüzyılda Konya şehri, Konya, Aksaray, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri ve Akşehir sancaklarından oluşan Karaman Eyâleti'nin Paşa Sancağı, merkezidir (KŞS, d. 1, s. 147). Konya aynı zamanda kendi adıyla anılan bir kaza dairesinin de merkezidir (Erdoğan 1992: 425-430). Osmanlı döneminde Kemaliye Medresesi vakfına ait zirâî gelirlerin bir kısmı Konya'nın *Sudirhemi*, bir kısmı da *Saidili* bölgesinde bulunmaktadır. Sudirhemi ve Saidili, Osmanlı Devleti'nin klâsik dönemlerinde Konya Kazâsı'nın dört nahiyesinden ikisini oluşturmaktadır.

⁵ Kadıların vakıflara nezaret, gelir ve masraflarının vâkıfın şartlarına uygun olarak harcanmasını temin görevleri kadı tayin vesikalarında detaylı olarak belirtilmiştir.

Küçük Karatay Medresesi vakfına ait Osmanlı dönemindeki en eski kayıt H. 881/M.1476 tarihli vakıf tahriridir (TKGMA, TTD 564, v. 2 a-b). Burada listelenen gelir kaynakları XIX. yüzyıl kaynaklarında da tekrarlanmıştır. 1476 tarihli defterde Küçük Karatay Medresesi'ne ait akarlar yer almakla birlikte, bunlardan elde edilen gelirler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre Sudirhemi Nahiyesi'ne tabi olan *Sızma Köyü* ile Saidili'nde *Kozağacı Mezraası* vakfın gelir kaynaklarıdır. Ayrıca Akşehir'de iki taşlı bir değirmenin gelirleri de medreseye vakfedilmiştir (Uzluk 1958: 17). "Resm-i âsiyâb" adı verilen ve genellikle sipahilerin denetimi altında bulunan değirmenlerin geliri belirtildiği gibi medre-

se vakfına tahsis edilmiştir. Bu sayede köylüler ürettikleri hububatı kendi köylerinde ya da kendilerine yakın olan komşu köylerde öğütebilme imkânı bulmuşlardır. 1483 tarihli defterde ise Akşehir'deki değirmene ilâve olarak Kırşehir'de de bir değirmenin gelirinin vakfiye gereği Küçük Karatay Medresesi'ne vakfedildiği ancak buranın harap halde bulunduğu belirtilmiştir. Bu değirmene bitişik olan bir arazi ve bir bağ geliri yine vakfiye gereği medreseye aittir (Erdoğan 2003: 119-160). XVI. yüzyıla ait bir Evkaf Defteri'nde yine önceden adı geçen tüm gelirlere ek olarak her biri *1 kı'ta* olan iki zeminin gelirleri medreseye kaydedilmiştir.

Tablo 1. Vakıf Akarlarının Bulunduğu Yerler ve Yüzyıllar Arasında Toplam Gelirleri ⁶

Sancak /Nahiye	Akar ve cinsi	1476	1483	1518?-1530? (arası) ⁷	1530	1885
Sudirhemi	Sızma (köy)		1.250	1.505	1.005	1.700
"	Kuzukulağı					
Saidili	Kozağacı (mezra)		600	1.050	600	1.000
Akşehir	Değirmen					
Kırşehir	"		Harap	200	300	
"	Bağ		1.850	50		Boş
"	Arazi				50	Boş
"	Karaağaç (zemin)			700	770	
"	Dere köyünde (zemin)			70		20
Sudirhemi	Sızma (köy)		1.250	1.505	1.005	1.700
"	Kuzukulağı					
Saidili	Kozağacı (mezra)		600	1.050	600	1.000
Akşehir	Değirmen					
Defter Adı		TKGMA, 564	BOA, TTD 1085	BOA, TTD 713	BOA, TTD 387	VGMA, 2181

⁶ Seyit Ali Kahraman tarafından yayınlanan bu defterin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1518-1530 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir. (Kahraman 2009: IX-X).

Yukarıda elde edilen verilerden de görüleceği üzere, Küçük Karatay Medresesi'nin vakfiyesi bulunmamasına rağmen medreseye gelir getirmek üzere vakfedilen akarların büyük bir çoğunluğunu tespit etmek mümkün olabilmektedir. Vakfedilen köylerden elde edilen gelir miktarları değişikliğe uğramış olmasına rağmen akarların cinsinde XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar belirgin bir değişiklik olmamıştır. Bu sayede de müderris, mütevellî ve öğrencilerin görevlerine devam etmeleri sağlanmıştır.

III. Medrese'nin Giderleri

Küçük Karatay Medresesi'nin vakıf giderlerini personel ve tamirat giderleri ile burada eğitim gören öğrencilerin iâşe masrafları, onlara verilen burslar ve medrese içerisindeki mefruşat giderleri oluşturmaktadır. Ancak medresenin vakfiyesinin olmayışı, XIII. yüzyılda burada istihdam edilen personel sayısı ve vakıf görevlileri sayısında yüzyıllara göre azalma veya çoğalma söz konusu olup olmadığı sorusunu cevapsız bırakmaktadır. Ayrıca XVIII. yüzyıla kadar personel giderlerine vakfın gelirlerinden belirli bir oran ayrılırken, bu dönemden sonra müderris ve öğrenciye aylık tahsis edildiği tespit edilmektedir. 1518-1530 arasında tarihlendirilen defterde tevliyet ve müderrislik görevleri ayrı ayrı zikredilerek, mütevellîye medreseye vakfedilen mahsulün 1/6'sı, müderrise ise 1/3'ü tahsis edilmiştir. Öğrenciye verilmek üzere kaydedilen oran ise müderrisin aynı olup 1/3'tür (Kahraman 2009: 68). 1885 yılında Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderrisin aylık maaşı 90 kuruş, öğrenciye tahsis edilen miktar ise 60 kuruştur (VGMA, d. 2181. 91.90.). 1896 yılında müderrise, vazifesi karşılığında 178 kuruş tahsis edilmiştir. Ayrıca medresenin mucurları ile sol kaldırımını tamir edilmiş, bunun için de 2.485 kuruş ayrılmıştır (VGMA, d. 3284: 024).

III. Küçük Karatay Medresesi'nin İdaresi Ve Yönetim Yapısı

Osmanlı devrinde Evkaf Nezareti'nin kurulmasından önce vakıflar, fıkıh hükümlerine göre idare olunmuştur. Nezaretin kurulmasından sonra ise Evkaf Nezareti'nin vakfın idaresine müdahale edip etmemesi bakımından dört çeşit vakıf ortaya çıkmıştır. Bunlar *Mazbut*, *Mülhak*, *Müstesna* ve *Meşruiyet* üzere tasarruf olunan vakıflardır (Öztürk 1983: 92). Küçük Karatay Medresesi mütevellîsi tarafından müstakil olarak idare edilen ve evkaf idarelerinin kontrolüne tabi bulunan *Mülhak Vakıflar* içerisinde yer almaktadır (BOA, EV. MKT. CHT. 0708: 060; VGMA, d. 2180: 440. 965; VGMA, d. 1849: 084) . Ancak XIX. yüzyıldan itibaren Evkaf Komisyonu tarafından Küçük Karatay Medresesi hakkında "...Evkâf-ı Celâliye'den olup burada vekâlet usulü ile müderrislik ve mütevellîlik görevleri ifa edildiği..." şeklinde bir görüş ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁷ (VGMA, d. 4231: 0083). Osmanlı döneminde Mevlâna Vakfı (Evkâf-ı Celâliye) hükümetin ve Evkaf Nezareti'nin müdahalesi olmadan doğrudan mütevellîleri tarafından serbestçe idare edilen *Müstesna Vakıflar* içerisinde değerlendirilen *Eizze Vakıfları* içinde yer almıştır (Öztürk 1983: 103-104). Bu çeşit vakıflar, manevi yönden toplum üzerinde geniş nüfuza sahip ve yetişkinlerin eğitiminde tekke ve zaviyeler yoluyla müessir rol oynayan din ve tarikat büyüklerine tahsis edilmiş toprakların veya bu kişilerin özel mülkleri olan gayrimenkullerin vakıf haline getirilmesiyle meydana getirilmiştir. Küçük Karatay Medresesi'nin müstesna vakıf olarak değerlendirilme sebebi, muhtemelen XIX. yüzyıldan itibaren Mevlâna Dergâhı postnişinlerinden olanların burada mütevellî ve müderrislik görevini üstlenmelerindedir. Ancak 1900 ve 1901 tarihli belgelerde bu yanlış düzeltilerek medresenin "...müstesnâ tutulan evkâf-ı celâliye-ye asla taalluk olmadığına..." hatta "...mütevellîliğin vekâletle ifâ ettirilmesi dahi caiz olmayacağına..." dair Evkaf Muhasebesi'ne bilgi verilmiştir (VGMA, d. 2180: 541.1196; VGMA, d. 3137: 05).

⁷ Bu belge 12 Mart 1900 tarihlidir.

İslam Hukuku'nda vakıf işlerinin idaresi anlamında “velâyet”, Osmanlı hukukunda da “tevlîyet” tabirleri kullanılmıştır. Osmanlı Hukuku'nda vakfiyedeki şartlar ve şer'î hükümler çerçevesinde vakfın işlerini idare etme yetkisine “velâyet” ya da “vilâyet” adı verilmiştir. Vakfın idaresini üstlenen yani tevlîyet hakkını elinde bulunduran şahsa ise mütevellî denilmektedir (Karinabadizade 1977: 293). Vakfiyedeki şartların gereği olarak vâkıf tarafından kendisine tevlîyet şart edilen şahsa ise “meşrûta mütevellî” denilmektedir. Bu tevlîyet hakkına “evlâdiyet meşrûtası” veya “meşrûta tevlîyet” adı verilmektedir ki genellikle vâkıflar evlatlarını mütevellî olarak tayin etmişlerdir (Karinabadizade 1977: 8).

XV. yüzyılda Küçük Karatay Medresesi'nin mütevellîlik görevini Karatay ailesinden olan Lütfullah'ın ifâ ettiği görülmektedir (BOA, TTD 1085: 17). Karatay Medresesi'nin vâkıfı Celâleddin Karatay, medresenin tevlîyet görevini hayatta buldukça kendisine, sonra da kendi evlâdına şart koşturmuştur. Burada çocuklarının olmadığı bilinen Celâleddin Karatay'ın bu şartı mecâzi anlamda kendi ailesi olarak anlaşılmalıdır. Bu durum, İs-

lam Hukuku kurallarına uygun bir uygulamadır (Berki 2006: 14). Medrese vakfı açısından değerlendirildiğinde kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş ile bunların oğullarından erkek çocuklarının ileri gelenlerine tefviz edilmiştir. Eğer erkek evlatlarından ve nesillerinden kimse kalmazsa azatlı kölelerinin en iyi oğullarının oğullarına, eğer azatlılarının da erkek evlâdı ve nesillerinden biri kalmazsa kadın tarafından en iyi ve reşit oğullarına ve nihayet bunlardan da kimse kalmazsa Konya Kadılığı'na tevlîyet görevinin verilebileceği belirtilmiştir (Turan 1948: 143). Buradan hareketle Kemaleddin Rumtaş'ın hayatta iken kendi medresesinde tevlîyet görevini üstlendiği, kendisinden sonra ise ailesinden gelenlerin Karatay ve Kemâliye medreselerinde mütevellîlik yaptıkları, belki de XVI. ya da XVII. yüzyıldan sonra müderrisin üzerine bu görevin devredildiği düşünülebilir. Çünkü 1785 tarihli belgede *defter-i atik* gereği, Küçük Karatay Medresesi vakfının bütün işlerinin müderrisin sorumluluğu altında olduğu ve müderrisin aynı zamanda medresenin mütevellîliğini de üstlenmiş bulunduğu ifade edilmektedir (VGMA, d. 2181: 91. 90).

Tablo 2. XIX. Yüzyılda Küçük Karatay Medresesi'nde Görev Alan Müderris ve Mütevelliler

Müderris	Mütevellî	Sene	Defter No.
Mevlânâ Kasap Sinan		1476	BOA, TTD 564: 15
Mevlânâ Sinan	Lütfullah	1483	BOA, TTD 1085: 17
Mehmed Abid Zide Ali	“	1785	KŞS, 5938: 10
Mahmud Sadreddin Efendi	“	1860	VGMA, d. 2179: 141. 438
Mahmud Sadreddin Efendi	“	1880	BOA, EV. MKT. CHT. 119.115
İbrahim Fahreddin Efendi	“	1882	BOA, EV.MH. 2196.0245
Abdülvahid Hüseyin Efendi	“	1883	BOA, EV.MKT.CHT. 0708. 060
Abdülvahid Çelebi Efendi	“	1888	BOA, EV. MKT. 2199. 182
Abdülvahid Çelebi Efendi	“	1890	VGMA, d. 4231: 084
Ahmed Efendi	“	1901	SNMU. H. 1319: 840-841.
Abdülhalim Çelebi	“	1908	VGMA, d. 1849: 084
Bekir Mehmed Efendi	“	1908	VGMA, d. 2180: 541. 1196
Mehmed Sadreddin Veled Çelebi Efendi	“	1913	VGMA, d. 4635: 0227

Küçük Karatay Medresesi'nde XIX. yüzyılda görev yapan müderrisleri, görev sürelerini ve bunların mesleklerinde ehil olup olmadıklarının kontrolü gibi konular ile bunların verdikleri derslerin içeriklerini dolayısıyla da medresedeki eğitim düzeyini arşiv kayıtlardan takip etmek mümkündür. Küçük Karatay Medresesi'nde müderrislik süresi belirli değildir. Müderrisler bazen kaydı hayat şartıyla görev yapmışlardır. XIX. yüzyıldan itibaren Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderrislerin tamamı Mevlâna Dergâhı postnişinlerinden olup burada vekâleten görev yapmış ve medresenin aynı zamanda yöneticiliğini üstlenmişlerdir. Bundan sonra da postnişinler vefat ettikçe yerine geçenlere vazife ve gelir tevcih edilmiştir. Medresenin müderrisliğine 1860 yılında atanan Mahmud Sadreddin Efendi buradaki görevini yaklaşık 22 yıl devam ettirmiştir (VGMA, d. 2179: 141. 438; BOA, EV. MKT. CHT. 119.115). 1901 yılından itibaren Küçük Karatay Medresesi'nde görev yapan müderris Ahmet Efendi 21 talebeyi okutmaya başlamış ve bu görevini 1903 yılında da devam ettirmiştir. 1914 yılında ise burada 24 öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır (Arabacı 1998: 182).

Tarihsiz olup, muhtemelen 1913 yılından sonraya ait bir belgede Küçük Karatay Medresesi'nin tamamen harap olduğu ve boş kaldığı ifade edilmiştir. Medresenin mütevelli ve müderrisi Çelebi Efendi, vakfın Konya'nın Sızma köyünden yıllık 5.000-6.000 kuruş gelirinin bulunduğunu ancak bunun 6 yıldır tahsis edilmediğini ve medresenin işleyişinin de devam etmediğini bildirmiştir. Bugün sadece eyvanı ayakta olan Küçük Karatay Medresesi, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Konya Özel Saymanlığı'nın emlakı arasına dahil edilmiştir.

Sonuç

Türkiye Selçukluları devrinde çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olan başta başkent Konya olmak üzere Kayseri, Sivas ve Antalya gibi birçok Selçuklu şehrinde XIII. yüzyıldan itibaren sultanlar ve varlıklı devlet adamları tarafından halkın ve yeni iktisadî-sosyal düzenin ihtiyaç duyduğu eserler inşa edilmiş, bunlar için zengin vakıflar tahsis edilmiştir. Bu hayır müesseselerini birtakım gelir getirici ticarî yapılarla besleyen vakıf geleneği, Türkiye Selçukluları döneminden sonra da bu kurumların devamını sağlamıştır. Böylece, Osmanlı devrinde önce Anadolu'da başlatılan sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik faaliyetler ile inşa edilen ilmî ve sosyal müesseseler Osmanlı Devleti döneminde de işlevlerini devam ettirmiştir. Nitekim Osmanlı dönemine ait arşiv kayıtlarından vakfın gelirleri ile ilgili detaylı bilgiler tespit edilerek kuruluş vakfiyesinde geçen şartlar ile mukayese edilmiş, böylece Selçuklu dönemine ait bir vakfın Osmanlı devrinde de devamının sağlanması konusunda hassasiyet gösterildiği görülmüştür.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bürokratlarından olan Kemaleddin Rumtaş, Küçük Karatay Medresesi'nin bâniliğini yaparak Selçuklu başkentine yakışan bir eser ortaya koymuştur. Birçok öğrenciye ev sahipliği yapan bu eğitim kurumu muhtemelen devrinin önde gelen medreseleri arasında yer almıştır. Medrese bir Orta Çağ kurumu olarak vâkıfı tarafından kendisine tahsis edilmiş olan gelirleri ile Osmanlı döneminde de eğitim ve öğretim faaliyetlerini devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde devletin içinde bulunduğu durumla paralel olarak eğitim sisteminin bozulması ve medreselere alternatif olarak modern eğitim kurumlarının hayata geçirilmesi bir eğitim kurumu olan Küçük Karatay Medresesi'nin de ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Kaynaklar

1. Arşiv Belgeleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No (d.), 581: 288/290.

VGMA, d. 608/1

VGMA, d. 4635: 046

VGMA, 2181: 91/90

VGMA, 3284: 024

VGMA, 2179: 141/ 438

VGMA, 2180: 440/965

VGMA, 2180. 541.1196

VGMA, 1849: 084

VGMA, 3137: 05

VGMA, 4231: 0083

VGMA, 4231: 084

VGMA, 4635: 0227

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), EV. MKT. CHT. 119.115

BOA, EV.MKT.CHT. 0708. 060

BOA, EV.MH. 2196.0245

BOA, EV. MKT. 2199. 182

BOA, TTD.EVKAF 1085.17

BOA, TTD. EVKAF 713

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), TTD. 564.

BOA, TTD. 387.

KŞS, No. 1, s. 147.

KŞS. 5938. 10.

Salnâme-i Nezâret-î Maârif-î Umûmiye (SNMU), H. 1319, s. 840-841.

2. Araştırma ve İncelemeler

Müntecibüddin Bedî el-Cüveynî (1329). *Atabetü'l-Ketebe*, Tahran.

Simon de Saint Quentin (2006). *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, Antalya: Dak-tav Yay.

Atçeken, Zeki (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Anka-ra: TTK Yay.

- Arabacı, Caner (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya: Konya Ticaret Odası Yay.
- Baykara, Tuncer (2004). *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul: IQ Yay.
- Berkî, Ali Himmet (2006). "Vakıflarda Şartlara Riayet Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 7 (2006). s. 13-17.
- Erdoğan, Mehmet Âkif (1992). "Karaman Vilâyeti'nin İdarî Taksimatı", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul, s. 425-430.
- Erdoğan, Mehmet Âkif (2003). "Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1 (Temmuz), s. 119-160.
- Ergenç, Özer (1973). *1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme*, Ankara.
- Kahraman, Seyit Ali (2009). *Karaman Vilâyeti Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Karinabadizade, Ömer Hilmi (1977). *Ahkâmü'l-Evkaf*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.
- Kayaoğlu, İsmet (1978). "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, s. 91-112.
- Konyalı, İbrahim Hakkı (2007). *Konya Tarihi*, Konya: Büyükşehir Belediyesi Yay.
- Köseoğlu, Neşet (1946). *Tarihte Bursa Mahalleleri, XV. ve XVI. Yüzyıllarda*, Bursa.
- Turan, Osman (1948). "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, XII/45, s. 17-160.
- Turan, Osman (2006). "Moğol Dönemi, Dağılıp ve Beyliklerin Ortaya Çıkışı", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurlığı* (ed. Ahmet Yaşar Ocak), I, Ankara, s. 117-122.
- Öztürk, Nazif (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara.
- Uzluk, Feridun Nafiz (1958). *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları*, Ankara.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı (1970). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara.
- Yüksel, Hasan (2006). "Anadolu Selçuklularında Vakıflar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurlığı*, I (ed. Ahmet Yaşar Ocak). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 309-325.